

prikazi i recenzije

Branko OSTAJMER, **Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883. – 1903.**, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., 393 str.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest kao dio Biblioteke Hrvatska povjesnica, u 2018. godini izašla je knjiga Branka Ostajmera *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883. – 1903.* Riječ je o prerađenoj doktorskoj disertaciji obranjenoj na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu 2011. godine. Premda postoje radovi u hrvatskoj historiografiji o političkim strankama i banu Khuen-Héderváryju, ipak su o Narodnoj stranci istraživanja oskudna i fragmentarna, osim uopćenih mišljenja počesto vezanih uz negativne stavove o mađaronima/unionistima i banu. Usto je dosadašnje ocjene Khuenove vladavine također potrebno i nadalje revalorizirati, kao što se čini zadnjih petnaest godina, u svrhu boljeg razumijevanja razdoblja njegove banske vlasti. S obzirom na to da je riječ o dvadestogodišnjem banovanju, tim više je ta tema važna. Autor se ograničio na prostor Slavonije i Srijema, što je opravdano s obzirom na stanje istraženosti navedenog područja. Riječ je o području koje je neopravdano zanemareno u hrvatskoj historiografiji u smislu istraživanja kako političke tako i društvene i gospodarske povijesti. Na tom je području u vrijeme banovanja Khuen-Héderváryja 1883. – 1903. Narodna stranka bila uvjerljivo najjača politička opcija i potpora banu. Sve navedeno opravdava autorov izbor teme kojim je rasvijetlio značajan dio hrvatske povijesti još uvijek opterećen znanstveno neutemeljenim tvrdnjama donesenim bez prethodno obavljenih sustavnih i temeljitih znanstvenih istraživanja. Autor je istraživanjem obuhvatio djelovanje, strukturu i ideologiju Narodne stranke u Slavoniji i Srijemu, što je pak doveo u vezu s društvenim, kulturnim i gospodarskim razvojem toga područja. Istraživanje je utemeljio na arhivskoj građi pohranjenoj u Arhivu Hrvatske obrtničke komore u Zagrebu, Državnom arhivu u Osijeku, Hrvatskom državnom arhivu, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici te Središnjem nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Osim arhivske građe autor se koristio objavljenim izvorima poput stenografskih zapisnika Sabora, novinskim člancima, memoarskim zapisima (Izidora Kršnjavog, Milana Turkovića) i dostupnom literaturom.

Nakon »Predgovora« (9–10) i »Uvoda« (11–23) slijedi drugo poglavlje knjige naslovljeno »Slavonija i Srijem na razmeđu 19. i 20. stoljeća« (25–31). U tom je poglavlju autor prvo prikazao upravnu podjelu s brojčanim pokazateljima ukupnog broja stanovništva i broja građanskog stanovništva po županijama te površinu županija na području Slavonije i Srijema. Potom je pažnju posvetio statističkim podacima vezanim uz promet i gospodarstvo. U trećem poglavlju »Oblikovanje Narodne stranke u Slavoniji i Srijemu od 1883. do 1885. godine« (33–57) autor je prikazao djelatnost stranke nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, u vrijeme bana Ladislava Pejačevića i Narodnog pokreta 1883. godine, konstatirajući kako

u Slavoniji nije bilo masovnijih izgređa, za razliku od Banske Hrvatske, poglavito u Zagorju. Potom autor piše o Khuenuv podrijetlu, naglasivši da se dugo protezala netočna informacija da je rođen u Nuštru. Također ističe kako zapravo Mađari nisu Khuena držali »pravim Mađarom«, a tomu je pridonijelo njegovo školovanje u zagrebačkoj Pravoslavnoj gimnaziji. Opisuje zatim Khuenov dolazak na mjesto hrvatskog bana i reakcije u Hrvatskoj s naglaskom na Slavoniju. Zatim piše o preobrazbi u Narodnoj stranci između 1883. i 1885. godine, kojom ona postaje, uvjetno rečeno, Khuenova stranka, no nisu svi narodnjaci prihvatili promjene, pa autor navodi one koji su istupili. Poglavlje završava »Arhivskom aferom« i utjecajem potonje na politička zbivanja.

Četvrto je poglavlje »Izborna praksa i Narodna stranka« (59–160) u kojem autor razlaže prvo utjecaj Izbornog zakona na rezultate izbora zastupnika za Sabor, a potom detaljno raščlanjuje pojedine saborske izbore redom 1884., 1887., 1892., 1897. te 1901. i izborne rezultate po županijama u Slavoniji (Srijemska, Virovitička i Požeška) uz naknadne izbore. Potom je obradio gradske i općinske izbore kao i izbore za županijske skupštine.

Petim je poglavljem »Narodna stranka i Narodni pokret 1903. u Slavoniji i Srijemu« (161–170) ujedno i zaokružena cjelina o izborima koja završava narodnim pokretom 1903. godine i odlaskom Khuena iz Zagreba na mjesto mađarskog ministra predsjednika, koje je trajalo svega tri mjeseca.

Središnje je poglavlje knjige »Organizacija Narodne stranke u Slavoniji i Srijemu« (171–310) u kojem autor obrazlaže na konkretnim primjerima kako je Khuen postao vođa Narodne stranke te je na tom tragu donosio sve važne odluke o imenovanjima na važna mjesta u upravi preko kojih je razvijao mrežu i utjecaj Narodne stranke u uvjetima oskudno razvijene stranačke organizacije i strukture, što nije bio slučaj samo s Narodnom strankom nego s političkim strankama općenito. Struktura stranke se promijenila i smjenom generacija, odnosno dolaskom novih istaknutih članova poput Josipa Pliverića ili Nikole Tomašića, ali i smrću dotadašnjih članova Josipa Miškatovića ili Ljudevita Vukotinovića. Autor naglašava i usku povezanost Narodne stranke s mađarskom Liberalnom strankom, koja je postignuta u velikoj mjeri upravo preko bana Khuena. Potom donosi podatke o socijalnoj strukturi Narodne stranke u Slavoniji i Srijemu prema kojima je bio pozamašan broj odvjetnika, ali i sveučilišnih profesora, koje poimence navodi. Zatim razjašnjava stav stranke prema seljačkom pitanju i stavove gimnazijalaca i sveučilištaraca. Autor drži kako je ekonomsku snagu stranka dugovala ponajviše plemstvu i veleposjedu te vezama s bankarsko-novčarskim ustanovama te detaljno navodi pojedine zavode i institucije. Određenu je pažnju posvetio i vezama slavonsko-srijemskog plemstva i veleposjeda s Narodnom strankom. Navodi veze s obiteljima: Pejačević, Khuen Belasi, Eltz, Prandau, Mailáth, Adamović, Normann-Ehrenfels, Tüköry i Turković. Premda je utjecaj biskupa Strossmayera u Slavoniji i Srijemu bio značajan, ipak je dobar dio svećenika podržavao Narodnu stranku, a upravo o njima je autor pisao. Spominje i veze Narodne stranke s pravoslavnim svećenstvom i Srbima u Slavoniji i Srijemu preko Srpskog kluba te sa Židovima koji su kao i Srbi davali potporu Narodnoj stranci. U kontekstu organizacije Narodne stranke, autor je razložio njezinu prisutnost u gradskim središtima Osijeku, Požegi, Vukovaru, Vinkovcima, Brodu, Zemunu, Đakovu, Mitrovici i Srijemskim Karlovcima. Autor se osvrnuo i na fenomen „slavonstva“ i Khuenuvu ulogu. Navodi razna društva, ustanove i upravna tijela koji su Slavoniju činili zasebnom cjelinom u odnosu na Bansku Hrvatsku.

Unatoč tomu, autor ne nalazi inicijative iz Slavonije sa separatističkim težnjama, osim inicijative iz Zemuna. To opsežno poglavlje autor zaključuje analizom novinstva i stava raznih listova prema Narodnoj stranci (*Narodne novine*, *Die Drau*, *Slavonische Presse*, *Dan*, *Vjesnik županije virovitičke*, *Glasnik županije požeške*, *Sriemske novine*, *Dnevni list*, *Mitrovitzer Zeitung*).

U sedmom poglavlju »Biografski profili istaknutijih prvaka Narodne stranke iz Slavonije i Srijema« (311–344) autor donosi biografske podatke o pojedincima koji su pomogli djelovanje i organizaciju Narodne stranke. Riječ je o: Dragutinu Bartoloviću, Ervinu Csehun (Čehu) de Szent Katolna, Vasi Đurđeviću, Đuri Đakoviću, Petru Gavraniću, Mirku Hrvatuu, Janku Ibleru, Vjekoslavuu (Aloisu) Kleinuu, Otonuu Krajčovićuu (Krajesovics), Josipuu Miškatovićuu, Vladimiruu Nikolićuu-Podrinskom, Vladimiruu Nikolićuu-Zemunskom, Arminuu Pavićuu, Julijuu Pfeifferuu, Josipuu Pliverićuu, Stevanuu Popovićuu Vacki i Stevanuu Vasinuu Popovićuu.

Knjiga završava »Zaključkom« (345–349), sažetkom na engleskom jeziku »Summary« (351–356), »Izvorima i literaturom« (357–370) i »Kazalom imena« (371–383) te »Kazalom zemljopisnih pojmova« (385–391) i »Bilješkom o autoruu« (393).

Ovdje prikazana knjiga autora Branka Ostajmera vrijedan je doprinos hrvatskoj historiografiji. Autor preispitujući dosadašnje tvrdnje vezane uz djelatnost Narodne stranke u Slavoniji i Srijemu i bana Khuena od 1883. godine argumentirano opovrgava jednostrane tvrdnje koje su dosad prevladavale. To čini detaljnom analizom strukture stranke čime je dokazao da je riječ o heterogenoj političkoj organizaciji.

Ana Biočić